

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

Citation: Holberg, Ludvig: "Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret", i Holberg, Ludvig: *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*, udg. af F.J. BILLESKOV JANSEN ; Volmer Rosenkilde , Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 61. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-holberg10-shoot-idm140342681389376/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

LIBR. I. EPIGRAMM. 5

*Qvis non miratur doctrinam Cæciliani?
Qvid mare, qvid tellus, scit qvid et æther habet.
Et nescit quicquid Saturnia cum Jove garrit:
At nescit noctes conjugis ille suæ.*

Studeringer kand deeles udi fornødne, nyttige og skadelige. De fornødne Studeringer ere de, som handle om Menneskets Pligt mod GUD og sin Næste, og befatte under sig Theologie og Morale. Udi disse tvende Videnskabers Fornødenhed ere alle Nationer eenige, skjønt de differere fra hinanden udi Maaden og Øvelsen. Thi de fleste begaae herudi et hysteron proteron, og begynde med Theologien ved at indprente smaa Børn Religionens Mysteria og Hemmeligheder, førend de gøre dem til fornuftige Creature. Thi det er ligesom man udi Skoler vilde udi Sprog gøre Begyndelse med Zoroastris Oracler eller de vanskeligste latinske Poeter. Børn maa gøres til Mennesker, førend de blive Christne: Ligesom Materien maae tillaves og jævnes førend Skikkelsen bliver giort, og Papiret planeres, førend derpaa skrives. Det var derfor at ønske, at Børne-Examina bleve af eet giorte til tvende, og at de udi det første bleve forhørte og confirmerede som Mennesker, og udi det sidste som Christne Mennesker. Men man begynder først med Guddommelige Hemmeligheders Carechisation, hvorved forsaarsages, at enhver med yderste Haardnakkenhed forsvarer den Sect, som han er opdragen udi, og ingen Argunenter siden vil imodtage. Thi den Fold, som i Barndommen bliver lagt, er ikke let at udslette. Menneskets Hierne maa først høvles, førend nogen Skikkelse derpaa kand gøres. Thi begynder man

først med Formen, er det siden forsilde at planere Materien, og rodfæster sig et Præjudicium udi Menneskets Sind, bliver det til en Plet, som fast aldrig kand udslettes. Man maa først lære at tvivle, førend man maa lære at troe; ligesom man maa først smage Maden og Viinen, førend man æder og drikker: thi, hvis saadant ikke skeer, gaaer man bagvendt til Verks med Informationen, og derved autoriserer alle Religioner, ja legger ikke Grundvold til at lære Sandhed, men til det alleene, som en Informator holder for at være Sandhed, hvilket er gemeenlig den Sects Lærdom, som han selv er opdragen udi.

Hvis man herudi gik ordentligen til Verks, begyndte med Morale og endte med Theologie, det er, hvis man foretog at gjøre Folk først til Mennesker, førend man forsøgte at gjøre dem til Christne, vilde de mange Religions Secter blive reducerede til gandske faa, og den Bitterhed, som regierer blant dem, gandske ophøre. Jeg vil her ikke tale om dem, som have en interessered Religion: thi de samme begynde forsetligen først med deres Sects Theologie, førend de undervise udi Morale, saasom deres Sigte er ikke at oplære Ungdommen udi den rette Sandhed, men udi en Veritate locali, det er: udi saadanne Principiis, som hos dem ved Love ere autoriserede. Derfor begynde de Roman-Catholske, sær Jesuiter, som alle ere interesserede Læremestere, at indprente Ungdommen Lærdom om Kirkens Infallibilitet, saasom de ere forsikrede om, at, naar samme Lærdom haver fæstet dybe Rødder, at Sandhed ved intet Middel kand faae Sted udi Menneskers Hierter. Derfor tage Mahomedanerne sig og vel vare ikke at begynde med Philosophie, vel vidende, at ingen kunde faae deres Theologie udi Hovedet, som først var bleven underviset udi de Regler, som en fornuftig Siæl bør betiene sig af til at udlede Sandhed.

Jeg siger, at jeg ikke vil tale om dem, som have en egenlytlig Troe, men om dem, som have sundere Principia, om dem, som holde for, at man bør smage, førend man troer, og examinere, førend man underskriver. Det er til dem

NØDVENDIGE, NYTTIGE OG SKÆDELIGE STUDIER

alleene saadan Erindring gøres, efterdi de udi Ungdommens Opdragelse overtræde deres egne Principia, i det at de lære dem Catechismos og Symboliske Bøger uden ad, førend de have gjort præparatorier dertil. Habile Medici gaae herudi meere ordentligen frem, de begynde med Legemets Renselser, paa det at den rette Medicine desbedre maa operere. Hvis Lærere gjorde det samme, vilde Theologien deskraftigere operere. Men man begynder med at raabe: *Troe! Troe!* førend man viser, hvad som bør troes og ikke troes. Det er at gaae til Verks ligesom der fortelles om en vis Dommer, der begyndte først med Executionen, og siden lod Sagen examinere. Jeg vilde derfor glæde mig over den Skole-Forordning, hvorved beskikkes, at udi første og anden Lectie skulde drives paa moralske Catechisationer, og at Lutheri Catechismus skulde allerførst blive et Præceptum udi tredje Lectie, saa at den første Institution skulde bestaae i at danne Sindet, og bevæbne det mod alle Præjudicia, for siden desbedre at indprente det den sande og sunde Theologie. Thi, hvis een lærer Theologie, førend han lærer at blive Menneske, bliver han aldrig Menneske. Den moralske Philosophie har meget været forsømt, saavel udi den Jødiske, som Christne Kirke. Virkningen deraf haver været, at smaa Ting ere blevne helligen i agttagne, og vigtige Ting forsømte. Man har af Vildfarelse overtraad alle Bud, for at handhæve et af de mindste. Man har forfult og myrdet sin Næste formedelst U-overensstemmelse udi en Speculation eller Ceremonie. Man haver været ivrig udi den udvortes Guds-tieneste, og tillige med veltet sig udi alle Synder og Vellyster: ja man haver bemænget sig med at beskrive GUD, Engler og Aander, og aldrig bekymret sig om Egen-Kundskab. Fribytterie for Exempel, som øvedes blant de Nordiske Christne, kunde ikke have været regned for Heroiske Dyder, hvis de havde lært at blive Mennesker, førend de bleve Christne. Det samme kand og siges om mange andre Synder, som formedelst samme Aarsag ginge i svang, og ikke holdtes for Synder.

Man seer her af, at et Hysteron proteron maa giøres udi Ungdommens Information, og at man maa ved Christi Morale og en sund Philosophie legge Grundvold, førend Christendommens Dogmata og Hemmeligheder læres. Den Franske Konge Clovis, efter at han var bleven Christen, og hørte læse Passions-Historien, blev han saa heed om Hovedet, at han sagde: *hvis jeg paa samme Tiid havde levet, skulde jeg med mine Franske Tropper have ned-sablet alle Jøder, og frelset Christum*; hvilket han neppe vilde have sagt, hvis de Tidens Convertisseurs havde søgt at lade ham støbe, førend de lode ham døbe. Vore Missionairer gaae her udi til Verks, ligesom vore Skole-Lærere. De begynde gemeenligen med Religionens Hemmeligheder, hvorover Vantroende strax støde sig, og ville ikke høre videre derom. Jeg haver paa et andet Sted viset, hvad Virkning den Spanske Biskops Prædiken havde hos den Peruvianske Konge, nemlig at Kongen dømte af Biskoppens Tale, at han ikke maatte være rigtig udi Hovedet, og derfor strax brød alting over tvers: hvilket maaskee ikke havde hendet, hvis han ej havde begyndt Conversionen bagvendt. Det samme sees af mange andres Exempler, hvilke enten have stødet sig over Lærdommen, eller strax efter dens Antagelse igien have deserteret, som man merker den nys omvendte Indianske Ungdom at giøre. Man maa derfor først legge Grundvold ved at danne og tette Karrene, førend man gyder Viinen i dem: man maa indprente Mennesker den sunde Morale, vise dem hvad de bør troe, førend de bydes at troe, og undervise dem udi en slags *Arte critica*, at de ikke skal tage Skygge for Legemet. Derved erhverver Catecheta sig først en Opinion om Ærlighed og U-partiskhed hos de unge Proselyter, efterdi de deraf see, at hans Forsæt alleene er at indprente dem en u-interesseret saliggjørende Sandhed; derved giøres de ogsaa selv bekvemme Redskabe til at imodtage Lærdommen og at beholde den samme.

Naar man gaaer saaledes ordentlig til Verks, og viser udi almindeligt, hvad en fornuftig Siæl bør troe, og hvad

NØRVENDIGE, NYTTIGE OG SKADELIGE STUDIER

den bør forkaste, hvad som er overensstemmende med Naturens Lov, og hvad som strider derimod, og siden kommer frem med den aabenbarede Lærdom, som man viser dermed at være gandske conform, og at visse Mysteria ikke stride derimod, kand man vente, at Conversionerne ville blive bestandige, og ingen Lærdom kand blive til Troes Artikel uden den er grundig og fornuftig: da Erfarenhed ellers blant alle Nationer viser, at, saasom denne Regel ikke i agttages, man kand paatrykke Ungdommen de allerselsomste og u-menneskeligste Meeninger, og som siden ved intet Middel igien kand udrøddes. Jeg vil for at oplyse dette, ikkun anføre tvende Exempler. Een tager sig for at undervise en anden udi Christendom. Han bereeder Vej dertil, først med at forklare ham Naturens Hoved-Bud: han giver ham en almindelig Idée om Dyder og Lyder: han forestiller ham, hvad Billighed, Retfærdighed og Godhed er, at de samme ere Dyder blant GUDs skabte Creature, og derfor consequenter maa være det Guddommelige Væsens egne Qualiteter. Efter at saadan Grundvold er lagt, gaaer han til Religionen, og viser af de Symboliske Bøger, som hans Sect har underskrevet, at GUD har af frie Villie og Velbehag skabet de fleste Mennesker til Fordømmelse. Proselyten studser da nødvendigen derved, og nægter sig at kunne antage en Lærdom, som strider imod den forrige, som til Introduction er bleven ham indprentet. Videre en Romersk Convertisseur begynder at catechisere med Philosophie og Morale, sigende, at et Menneske bør intet troe, som er imod Notiones communes, det er hvad, som han og alle Mennesker, see, høre og føle at være stridigt med det, som foregives. Derpaa skrider han til Lærdommen og viser, naar han kommer til den Artikul om Transsubstantiationen, at Brød er Kiød. Discipelen forarger sig da over en Lærdom, som strider aabenbare mod den forige Sandhed, sigende: *hvis jeg ikke maa troe almindelig Syn og Sandser: hvis jeg maa negte at see det, som jeg seer, og høre det, som jeg og alle andre høre, saa stadfæstes derved en fuldkommen*

Pyrrhonismus, og ingen Vished bliver meere i Verden; ja saa kand man tvivle om Skrift og Mirakler selv, efterdi man ingen Nytte har af Syn og Hørelse.

Man seer heraf, at, naar een ved slige Præparatorier først giøres til et Menneske, saa dannes Sindet til at modtage en sand og forkaste en falsk Lærdom. Dette maa være nok tælt om de fornødne Studeringer, hvis videre Nytte jeg vil overlade andre at beskrive. Jeg haver alleene udi denne Dissertation ladet mig nøje hermed at antegne en Vildfarelse, som dagligen begaaes af Lærere udi Disciplinens Orden: thi det er til deslige Ting mit Morale fornemmeligen sigter.

Udi denne første Classe, som befatter Theologie og Morale, kand ogsaa sættes Historier, hvorvel de fleste Philosophi give Historier ikke Sted uden iblant de nyttige Studeringer, saa at de gemeenligen sætte dem efter Mathesis. Men det kommer deraf, at faa ansee Historier med rette Øjen, og ej eftertænke, at Morale fornemmeligen læres af Historiske Exempler, og at Religionen maa vise sin Hiemmel og Adkomst af Historier.

Blant de nyttige Studeringer kand sættes Mathesis og Physica. Derom vil jeg intet tale, saasom det er alle bekiendt, hvad Nytte Mathesis fører med sig. Jeg vil ikkun alleene herved erindre en Vildfarelse hos de ældste Philosophi, i det de have giort sig langt anden Idée om Mathematicens Værdighed, end man nu omstunder gjør: thi de have holdet for, at det var en Philosopho uanstændigt at bemænge sig med andet end Theorie, og anseet Praxin eller Mechanicam, som gemeene Haandverker; saa at Mathesis hos dem bestod alleene udi at raisonnere; da man nu omstunder gaacr meere ordentligen til verks, og legger Grundvold med Mechaniske Experimenter. Derfor have vore Tidens Mathematici saadan Devise: Nullius in Verba.

Philosophien var udi gamle Dage deelt udi Secter, ligesom Theologien nu omstunder. Enhver af disse Secter søgte ikke saa meget efter at udlede Sandhed, som at for-

NØDVENDIGE, NYTTIGE OG SKADELIGE STUDIER

svare hvad Fundator eller Stifteren havde læret. Denne Philosophie, som kand kaldes Philosophia carbonaria, varede indtil noget efter Christi Tider, da nogle, hvoraf den første var Potamon, toge sig for, ikke at sværge paa nogets Ord meere, men af alle Secter at udtrække det beste. Denne Philosophie blev kalden Philosophia eclecticica. Jeg veed ikke, om det er mod Orthodoxie at ønske, at der ogsaa var en Theologia eclecticica, efterdi man seer Christne efter de gamle Philosophorum Plan ikke at bekymre sig saa meget om at udlede Sandhed, som at forsvare hver sin Sect. Jeg drister mig ikke til at gjøre saadant Ønske, skiont jeg tilstaaer alleene, at hvis nogen gjorde Forslag til en Theologia eclecticica, vilde jeg ikke føre Krig med ham derfor.

Man kand sige det samme om Physica, som om Mathesi, at dens Vigtighed bestaaer udi Praxi og Experimenter, og, naar saa er, maa man ikke fortænke den, som sætter Bønder og habile Agerdyrkere iblant Philosophiæ naturalis Professores; allerhelst eftersom Agerdyrkning er den ædelste og vigtigste Part af Physica eller naturlige Tings Kundskab. Jeg holder den for en lærd Mand, der i Grund forstaaer et vigtigt Videnskab, enten han haver lært det paa Græsk, Latin eller sit Moders Maal, enten han haver erhvervet det ved Læsning eller Erfarenhed. Jeg veed vel, at saadan Meening holdes for egen og u-rimelig. Men alt hvad som er almindeligt, er ikke altid rimeligt. Hvis Agerdyrknings Kundskab blev til et Academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ ingen Fortrydelse bære derover. Thi Academier ere stiftede for at excolere de Studeringer, hvorved Kirke, Stat og Borgerlige Societeter opbygges. Det kommer ikke an paa, hvo der haver studeret mest, men hvo der haver studeret best. Og, naar saa er, kand jeg ikke see, at man jo med lige saa stor Foje kunde give en Magister- eller Doctorhat til en Agermand som til en Grammaticus, med mindre man vil sige, at det er meere magtpaaliggende at rangere Ord og Gloser, end at forbedre et Stykke Land, eller meere magtpaalig-

LIBR. I. EPIGR. 5.

gende at reense en gammel Poet fra Copiist-Fejl, end at reense en Ager og gjøre den frugtbar. Derfor raisonne-rede Bondedrengen udi Comœdien ikke saa ilde, da han holdte Peder Christensen for den lærdeste Mand udi Byen, efterdi han havde antaget en forfalden Gaard, og gjort den til en af de beste. Jeg veed ikke, om man kand sætte Talekonsten blant de nyttige Studia. Gamle Græker og Romere have anseet den som det vigtigste Videnskab. Men derimod kand gjøres store Indvendinger. En vis Philosophus ligner Talekonsten ved Fruentimmerets Sminke. Den sidste forblinder Øjene; den første forblinder Sindet. Socrates kalder den Konst at bedrage Folk. Man seer, at udi velindrettede Stater, som udi Creta og Lacedæmon, Talekonsten haver været udi ingen Agt. Udi Rom derimod, Grækenland og andre Republicuer, hvor alting haver været forvirret, haver den været anseet, som et Hovedstudium. Herudi vil jeg dog ikke decidere.

Jeg vil og forbigaae at tale om andre nyttige Studeringer, saasom jeg ingen særdeles Anmerkninger haver at gjøre derover; men begive mig til de unyttige, det er de, som ere mest udi Brug. Thi de fleste saa kaldne lærde Dissertationer gjøres enten over det, som ingen forstaaer, eller det, som ingen er magtpaaliggende at vide. Saaledes hører man dagligen disputere om GÜds Væsen, om Siælens, Englernes Natur, og andet deslige, som er, og stedse vil blive skiulet for Mennesker, eller om mørke og umagtpaaliggende Ting udi Antiquiteter, som om Homeri Fæderneland, om Æneæ Moder, om Romuli Fader, og som Poeten siger:

-- *qvot Acestes vixerit annos,*
Qvot Siculi Phrygibus vini donaverit urnas.

Saadanne Studia kand ikke alleene kaldes unyttige, men endogsaa skadelige, saa vidt som Tiden derved spildes. Man kand ligne dem, der saaledes studere, med Børn der ideligen blade udi Bøger, men alleene for at see efter Billeder. Men man kand ellers sige om alle Slags Studeringer,

NØDVENDIGE, NYTTIGE OG SKADELIGE STUDIER

at de ere skadelige, naar Excés deraf gøres. Og er det fornemmeligen herpaa dette Epigramma sigter. Thi Erfarenhed lærer, at man kand studere sig taabelig. Jeg veed vel, at Excés af Studeringer bliver lagt mange til Berømmelse. Archimedes berømmes deraf, at han saaledes havde fordybet sig i Speculationer, at han var den eeneste udi Syracusa, som ikke vidste, at Staden var bestormed. Det legges og Carneadi til Roes, at han for Studeringer glemte at rekke Haanden til Fadet, naar han sad til Bords. Men man kand med al den Respect man maa have for de Gamle, sige, at saadan Roes er ilde grundet. Det er med saadanne Folk Petronius skiemter, naar han forestiller Eumolpum, reciterende Vers udi Cajuten, da Skibet alt af Storm begyndte at gaae i Grund. En overstadig lærd Mand kand lignedes ved en overstadig drukken Mand; thi ligesom man kand drikke sig et Ruus til, saa kand man og studere sig ligesom et bestandigt Ruus paa. Ved det eene Ruus, saavel som ved det andet gøres man uduelig og ubeqvem til Forretninger: Thi Virkningen er den samme, enten Ruset kommer af Brændeviin eller af formegen Læsning. Man kand ligne en saadan overstadig lærd Mand ved den Rhetor hos Petronium, der spurte en gammel ubekjendt Kierling paa Gaden, hvor han selv boede. Ja man kand med rette sige om den, det, som Agrippa med urette sagde om Paulo: *Din Lærdom gjør dig rasende*. Hvad kand man dømme om den, der haver udgrandsket Dyr, Fiskes og Insecters Natur, men kiender sig ikke selv: der haver al Verdens Historier udi Hovedet, men veed intet af de Historier, som dagligen passere udi hans eget Huus: Endelig, der veed, som Poeten siger, hvad Jupiter taler med Juno, men veed intet af den Commerce, som hans Fuldmægtig haver med hans egen Hustrue. Man maa ikke alleene bruge Hiernen for at studere, men studere for at giøre Hiernen brugelig til Forretninger, ligesom man maa ikke leve for at æde, men æde for at leve. Naar Excés gøres af Studeringer, ere de heller til Byrde og Skade, end til Nytte, og heder det da: *Ἐν τῷ μὴ ἑφορεῖν ἠδιστα; βίω.*

Herpaa seer man daglige Exempler, og flyder heraf det almindelige Ordsprog: *Han er saa lærd, at han ikke kand prædike*, det er at sige: Han kand intet gjøre til gavns, efterdi han veed alting. Thi de umaadelige Portioner af Græsk, Latin, Hebraisk og alle Videnskaber, som ere sammenblandede udi Hiernen, kand lignes med den Drik, som de Engelske kalde Punch, hvilken bestaaer udi en Mixture af adskillige Ingrediencer, og er med Flid saaledes tillaved, at man kand være gandske forvissed om dens Virkning i at gjøre Hovedet fuldkommeligen kruset. Ligesom Planter ikke kand trives formedelst Mængde af Vædsker, og Lampen udslukkes formedelst Oliens Overflod, saa kand Hiernen gøres sløv af formegen Læsning. Man kand opfylde sit Huus med saa mange Gæste, at man selv ikke haver Rum til at vende sig, og man kand fylde Hovedet med saa mange fremmede Hierner, at ens egen Hierne ikke kand operere. Det er ikke udi de Stæder, som vrimle af sprenglærde Folk, og hvor man seer Skoler udi alle Gader, hvor Viisdom mest findes, og hvor Dyden mest øves. Rom var aldrig meere viis og meere dydig, end da den var maadelig lærd, og studerede ikke uden paa fornødne Ting, og Athenen var aldrig meere gal, end da den var opfyldt med lige saa mange Philosophis, som med Mennesker. Maadelig Lærdom og brav Arbeide gjør viise og dydige Indbyggere udi et Land. Thi ved det første styrkes Forstanden, og ved det sidste gvæles onde Tilbøjeligheder, som fødes af Lediggang. Jeg vil slutte denne Materie med et Vers, som findes udi vore gamle Ordsprog:

Megen Æden ej Fædme giver,
Af megen Læsning man viis ej bliver.

GUDFRYGTIGE SKALKE

LIBR. I. EPIGRAMM. 66

*Furatur, fallit, bibit ac mœchatur Aristo:
Et simul in precibus tempora certa locat.*

Blant de mange stridige Qualiteter, som findes hos de saa kaldne fornuftige Creature, og som foraarsage, at man haver Møje ved at give Definition paa et Menneske, er dette, at man hos de fleste finder en bestandig Omvæxling af Guds frygt og U-gudelighed, saa at deres Levnet kand lignes med en intermittent Feber, hvorudi Heede og Kulde vœxelvîis haver Overhaand. Man seer gemeenligen Mennesker ligesom udi en lige Grad at forfremmes udi Devotion og U-gudelighed: man seer dem at multiplicere deres Bønner og Andagt tillige med deres onde Gierninger, saa at man skulde tænke, at de synde, for des alvorligere at kunde bede, eller at de bede, for desmeere u-straffet at kunde synde. Hvis det eene øvedes paa skrømt, kunde man let begribe det andet: thi da blev Andagten en Øjenskalks almindelige Character, som er gandske let at fatte. Thi en Øjenskalk har et vist Maal, som han sigter til, hvilket han tænker under Guds frygt og Ærligheds Maske at naae. Men denne Devotion, som jeg her forestiller, er, skjønt mindre lastværdig, dog meere u-rimelig. Thi her bedes alvorligen, og her syndes ogsaa alvorligen. Ligesom Fabricitantens Kulde er virkelig Kulde, og dens Heede en virkelig Heede. Nogle skulle vel holde for, at denne Character, saasom den er selsom, saa er den ogsaa rar, og at derfor de Mennesker, hos hvilke findes saadan Blanding, bør ansees som Monstra. Men Erfarenhed viser, at intet er meere gangbart, og findes denne Character allermest hos dem, som have allerminst Beqvemhed til Simulation. Man maa derfor ikke lade sig forbløife af den Roes, som gemeenligen tillegges een og anden med disse Ord: *Det er en Mand, som frygter GUD*; man maa ogsaa efterforske hvad han bestiller mellem Fro-Prædiken, Højmesse og Aften-Sang, om hans Guds frygt er den samme om